

„Balcanica”, XXXVIII, Annual of the Institute for Balkan Studies.

Editor Dušan T. Bataković, Belgrade, 2008

Multe dispute a adăpostit perimetrul balcanic și la fel de numeroase polemici s-au creat în jurul termenului de Balcani. Poate ar trebui să ne amintim că prima menționare a termenului *Balkan* a fost făcută într-un memorandum al lui Filippo Buonaccorsi Callimaco, în secolul al XV-lea. Umanistul și diplomatul italian precizează că *Balkan* ar desemna un munte sau un lanț muntos fără mare importanță. Din pricina originii lui turcești, termenul a întâmpinat destule rezerve, printre care și cea a lui Victor Papacostea, în *Civilizație românească și civilizație balcanică. Studii istorice* (București, Editura Eminescu, 1983). În ceea ce privește fixarea ariei balcanice, problema nu a fost niciodată definitivată. Conceptul de *Balcani* a fost utilizat, uneori, ca sinonim cu Europa de Sud-Est, alteori, într-un sens mult mai restrâns. Izolarea cartografică a Balcanilor a luat în considerare criteriile geografice, politice, istorice, etnice, culturale, religioase și economice care, de cele mai multe ori, au acționat ca un șir de combinații fluctuante. De pildă, România a fost privită când ca parte a sferei Balcanilor, când exclusă și integrată în Europa de Sud-Est, totul în funcție de îmbinarea criteriilor alese.

Anuarul Institutului de Studii Balcanice din Belgrad poate fi un exemplu pentru modul în care polemicele, disputele, contradicțiile se lasă depășite prin deschidere și seriozitate științifică. De data aceasta, frontierele externe și interne ale Balcanilor sunt umbrite de interesul pentru *alternativa de civilizație* pe care o adăpostește acest spațiu. Să ne amintim că actul de naștere al Institutului de Studii Balcanice din Belgrad s-a semnat în 1934. Câțiva ani mai târziu, în 1941, ocupația nazistă a făcut ca activitatea lui să înceteze. Institutul s-a redeschis abia în 1969, cu o orientare multidisciplinară : arheologie, etnografie, antropologie, istorie, cultură, artă, literatură. Or, această desfășurare ramificată a abordării științifice este întotdeauna reflectată

fidel în paginile Anuarului ajuns, iată, la volumul XXXVIII.

Cel mai recent volum al Anuarului Institutului de Studii Balcanice din capitala Serbiei nu este numai o lectură obligatorie pentru specialiști – orice iubitor de cultură descoperă între copertele lui cel puțin un subiect care să îi stârnească interesul. Publicarea materialelor în limba engleză sau franceză înlesnește accesul cititorului la studii ample care, înainte de a înainta pe pârția bine determinată a specialității, pun în discuție un fapt de cultură a regiunii și, pe plan mai larg, a Europei. Fie că se ocupă de conflictul între generații în Atena secolului V î.C. sau de probleme de lingvistică, fie că se concentrează asupra relațiilor dintre Franța și Imperiul Habsburgic, paginile Anuarului impresionează prin consistența ideilor și prin meticulozitatea abordărilor.

În contextul istoriei recente, Mile Bjelajac abordează un subiect curajos, în studiul său asupra migrației etnicilor albanezi în Kosovo și Metohija, din prima jumătate a secolului al XX-lea. Un aer tare, înțepător respiră paginile lui Konstantin Nikiforov, care încearcă să stabilească legătura dintre Balcani și politica externă a Rusiei în anii '90 ai veacului nu de mult încheiat, fără să ignore retorica triumfalistă a diplomației ruse în ceea ce privește influențarea evenimentelor din fosta Yugoslavie.

Mai presus de orice, Anuarul surprinde prin demascarea părgھیilor prin care trecutul se leagă de prezent. Iar dacă luăm în calcul contribuțiile unor colaboratori externi (din Paris și Moscova), dar și numeroasele recenzii ale cărților legate de cercetarea Balcanilor, concluzia nu poate fi decât aceea că, prin conținutul lui, acest Anuar izbutește să fie iradiant, când altele se mulțumesc să rămână absolut etanșe.

Grațela Benga

Srpska Akademija Nauka i Umetnosti. Balkanološki Institut.

Bajaši na Balkanu. Identitet etnike zajednice. Urednik **Biljana Sikimić** i **Dušan T. Bataković**, Beograd, 2005 / **Academia Sârbă de Știință și Artă. Institutul de Studii Balcanice**
Băieșii din Balcani. Identitatea comunității etnice. Volum coordonat de **Biliana Sikimić** și **Dušan T. Bataković**, Belgrad, 2005.

Volumul cuprinde diverse studii și cercetări referitoare la comunitățile românești de băieși de pe teritoriul Serbiei, Ungariei și Bulgariei. Ele sunt rezultatul unor ample cercetări de teren, iar discuțiile avute cu reprezentanții comunităților analizate au fost imprimate pe bandă magnetică, apoi transcrise în paginile cărții de față.

Otilia Hedeșan a întreprins, între 24 și 27 august 2002, cercetări în comunitatea de rudari vorbitori ai limbii române, din Treșnievița, pe valea râului Morava, o regiune din Serbia actuală. În studiul *Un teren: Treșnievița, pe Valea Moravei*, pune în evidență trei aspecte principale, și anume: identificarea bibliografiei românești în zona de interes studiată; recunoașterea și transcrierea elementelor importante care particularizează felul vorbirii reprezentanților comunității din Treșnievița; pe baza informațiilor obținute se configurează un model de viață tradițional-folcloric local. Subiectul general al lucrării evidențiază alte variante ale limbii române vorbite de comunitățile românești din Serbia, autoarea distingând diversele denumiri ale acestor locuitori: români, băieși, rudari, țigani, caravlahi, coritari etc. În finalul studiului lansează ipoteza conform căreia membrii grupului investigat își au originile în România, mai precis în vestul Munteniei și în Oltenia, ajungând pe Valea Moravei urmând „itinerariul bănățean”.

O analiză similară, dedicată comunităților din Treșnievița, o întreprinde Sofia Miloradovici, care, în studiul *Șchiță pentru cercetarea etnodialectală a satelor de la poalele muntelui Juhor și de pe malul râului Morava (Treșnievița)*, distinge două părți ale satului, aparținând unei zone dialectale de confluență: Treșnievița Mare (cu locuitori veniți din Kosovo, Pirot-Serbia, Scopie-Macedonia și Bulgaria) și Treșnievița Mică (comunitate de țigani ce vorbesc limba română, aflată la poalele muntelui Juhor).

Materialul cules în urma investigării a fost organizat sub forma unor fișe de dicționar tematic, cuprinzând numeroase unități lexicografice și subliniind contextul și conținutul etnocultural: Sfânta Varvara, Sfântul Nicolae, Ignatul, Ajunul, Crăciunul etc.

Despre comunitatea de romi care populează Treșnievița Mică scrie și Maria Ilici, în studiul „*Pierdut în traducere*”: *romii în discursul sârbilor din Treșnievița*, observând diferențele existente între ritualurile practicate de locuitorii sârbi și cele ale romilor (țigani, vorbitori de limba română). Din perspectiva mentalității și a discursului sârbilor, cultura și tradițiile romilor apar ca un complex fenomen, evidențiindu-se net cele două tipuri de culturi.

Cercetarea de teren a Annemariei Sorescu-Marincovici, concretizată în studiul *Napolitani din Mehovine*, care prezintă comunitatea restrânsă de băieși (658 persoane, conform recensământului din 2002) din Mehovine, un sat situat în partea vestică a Serbiei centrale, în apropiere de Șabaț. Autoarea distinge diferențe însemnate de mentalitate și atitudine între diversele grupuri de băieși din Serbia, repertoriul narativ al acestora diferențiindu-se în funcție de vârstă și sex. Ideea predominantă în narațiuni e reprezentată de modelul „descălecatului” unor strămoși veniți de la est de Dunăre și de aspecte privind originile neamului. Narațiunile se conturează din perspectiva unor „documente identitare” prin care comunitatea își justifică existența și ascendența pe aceste meleaguri. Locuitorii acestei comunități sunt denumiți napolitani, făcându-se mereu trimitere la situația lor duplicitară (*pola* în limba sârbă înseamnă „jumătate”). Identitatea de grup a acestora este definită de cercetătoare în patru coordonate esențiale care vizează modul în care aceștia sunt văzuți de ceilalți: de sârbi, în mijlocul cărora locuiesc; de țigani, cu care sunt asimilați

adesea; de românii din Serbia și România; modul cum se autocaracterizează.

Coordonatoarea volumului de față, Biliana Sichimic, își dedică cercetarea comunităților de băieși vorbitori de limba română, de pe teritoriul Serbiei și al Ungariei, utilizând metoda etnolingvistică. Distinge astfel cele trei grupuri de băieși, și anume: băieșii/caravlahii din Ungaria; băieșii din Banatul sârbesc; caravlahii bosniaci. În Serbia aceste grupuri/comunități de băieși au cunoscut diverse denumiri: sârbi – la Sud de Dunăre; români – în Voivodina; vlahi – în câteva localități din Serbia centrală; romi – în comunitățile foarte sărace. Cercetarea aduce în discuție diferitele graiuri vorbite de aceste comunități de băieși, ajungând la concluzia conform căreia unii băieși din Serbia vorbesc subdialectul muntean și graiurile transilvănene, iar în zona Banatului sârbesc și în Serbia de nord-est graiurile băieșe sunt puternic influențate de subdialectul bănățean. Autoarea subliniază, în finalul studiului său, faptul că specificul și dimensiunea comunității sunt importante, acestea variind de la câteva familii izolate care locuiesc în marile orașe, până la satele compacte de băieși de pe teritoriul cercetat.

Alte studii aduc în discuție numeroasele procese de modificare survenite în cadrul comunităților supuse analizei. Un astfel de studiu este cel al Magdalenei Slavcova, care studiază comunitățile evanghelizate de rudari stabilite pe teritoriul Bulgariei. Aceste transformări sunt urmărite din perspectivă istorică și etnologică, religia fiind considerată, în cadrul acestor grupuri/etniile analizate, ca fiind o adaptare culturală care le permite să se integreze în societate, accentuându-

le totodată identitatea specifică de grup.

Studiul *Cultură și emoție – țigani români și percepția emoției* stabilește un mod de interpretare a diverselor expresii faciale ale emoției (bucurie, surpriză, supărare, repulsie, frică, tristețe) și de evaluare a unor aspecte ale experienței emoționale în cadrul comunității de țigani români stabiliți în Prčilovița, o localitate din apropierea orașului Alecsinaț, din sud-estul Serbiei. Problema cercetată stabilește relația emoție-cultură, evidențiind existența unor similitudini culturale în interpretarea expresiilor faciale ale emoției și stabilirea cauzelor acesteia. Au fost identificate temeri și probleme specifice în cadrul comunității de țigani români, concretizate în expresiile: *a avea sau nu bani*; *a avea sau nu de mâncare*; *a avea o viață bună sau rea*.

Ultimul studiu, *Spoitorii din Cirulici*, reprezintă un material inedit, deși cercetarea de teren a fost întreprinsă acum mai bine de cincizeci de ani, mai precis, la mijlocul anilor '50. Materialul cules constituie un document istoric al unei grupe etnice dispărute, spoitorii, autorul enumerându-i pe toți reprezentanții acestei categorii, care se considerau caravlahi sau țințari, dar se declarau sârbi sau croați. Este descris detaliat modul acestora de viață și de lucru, insistându-se asupra caracterului nomad al comunității.

Cercetările incluse în volumul de față constituie un reper în domeniul etnolingvisticii și etnofolcloristicii, reprezentând documente istorice și „identitare” ale comunităților etnice din zona Balcanilor.

Viviana Milivoievici

Doina Bogdan-Dascălu, *Arta de a scrie, arta de a citi*, Timișoara, Editura Anthropos, Editura David Press Print, 2010

Distribuite pe trei segmente, eseurile critice din această carte acoperă mai multe paliere, de la lirică și proză până la textul dramatic și cercetări de folclor. Dincolo de varietatea temelor abordate, textele refuză ostentația doctă și ideologizarea discursului, pledând pentru o viziune pedagogic-antropocentristă, care să sublinieze reușita literară

și valorile esențiale ale umanității. „Pedagogia căreia înțeleg să mă raliez este una confirmativă. Datoria ei fundamentală este să scoată în așa fel la lumină resorturile intime ale operei, încât plăcerea de a reveni asupra textului acesteia să nu fie cu nimic știrbită prin excesul de tehnicitate ce subminează multe încercări analitice din

ultima jumătate de secol.” (p. 8) Întorcerea spre expresivitatea și limpezimea discursivă a eseului ar fi, iată, calea prin care *textul* să fie adus mai aproape de cititor.

Eseurile din prima secțiune a cărții traversează câteva vârste poetice, punând în discuție aspecte dintre cele mai diverse, de la detaliile unei efigii în mișcare (e.g. cuplul poetic eminescian), spațiul marin în poezia începutului de secol XX (în *Farul Ariadnei*) sau relevanța citatului în poemele lui George Călinescu, până la hipertextualitatea poemelor lui Șerban Foarță.

Text de plăcere este eseul care deschide cel de-al doilea segment al cărții, trimițând în mod limpede spre caragialianul *Tren de plăcere*, schița în care „*plăcerea* este o stare de neocolit, un produs al unei *fatalități* omniprezente, de altfel, la autorul nostru, la fel cum chiriașii din dâmbovițeană urbe nu se pot sustrage migrației bianuale, de Sf. Gheorge și de Sf. Dumitru.” (p. 60) Mergând pe urma personajelor și a relației lor cu (ne)plăcerea, analiza ajunge să descopere modalitatea prin care se produce, în cititor, voluptatea lecturii.

Asupra unui anume tip de imaginar se opresc *Paradisul involuntar* și *Pe firul unei legende*, eseuri care conturează arsenalul mitico-simbolic din două nuvele ale lui Mircea Eliade (*Un om mare* și *Dayan*). În *Dayan* se descoperă o inovație în raport cu tradiția europeană a legendei lui Ahasverus, care îl așază pe acesta în postura de personaj principal. „Recuperându-l pe Ahasverus dintr-o importantă tradiție literară și introducându-l în propriul text ca secundant al personajului principal, Mircea Eliade recurge la el ca la o instanță demiurgică, fără intervenția căreia existențele umane pot scăpa de sub controlul destinului. Al unui destin nu întotdeauna confortabil.” (p. 136)

Dialogul între comentariu și text relevă organicitatea demersului interpretativ și contrazice prejudecata legată de faptul că eseul exclude teoria. În *Ambiguitate și parafrază*, de pildă, se discută modul în care funcția poetică ajunge să pună în umbră funcția explicativă a parafrazei,

în proza lui Marin Preda. Deși prind formă pe o structură teoretică bine încheată, cu articulații fixate pe mai multe repere, de la Bahtin, până la Greimas, Courtés, Eco și semioza cu semnificanță zero, paginile despre Marin Preda pulsează și se lucrează printr-o întretesere continuă cu textul literar.

Chiar dacă în cele mai multe dintre eseuri empatia e strunită de hățurile frazelor, se întâmplă și ca autoarea să ia nemijlocit cuvântul și să facă unele confesiuni biografice. Este vorba despre paginile dedicate evocării personalității și scrierilor lui Alexander Tietz, folclorist și publicist de seamă al Banatului. Tonalitatea generală la care apelează acum Doina Bogdan-Dascălu nu e deloc lipsită de inserțiile spiritului liric, inocent și cu totul benign. Uitată de unii, ignorată de alții, moștenirea lui Alexander Tietz este greu cuantificabilă, pentru că nu include doar multe, foarte multe pagini despre multiculturalitatea și tradițiile Banatului montan, ci și amprenta lăsată asupra tinerilor pe care i-a format.

Nu și despre arta de a scrie trebuie păstrată, însă, tăcerea. Până și (auto)negarea poate fi potențată de măiestrie artistică (*Retorica negării*), așa cum – la George Călinescu, bunăoară - actul critic se poate deghiza sub creionarea unui portret (*Arta portretului*). Cea de-a treia secțiune a cărții Doinei Bogdan-Dascălu se încheie cu două eseuri dedicate teatrului, autorea concentrându-se, de această dată, asupra temelor, conflictelor și formulelor dramatice pentru care au optat Iosif Naghiu și Horia Gârbea (*Un vehement temperat* și *Puțin comic la desert*).

Nu știm cu exactitate când se va produce reabilitarea studiilor umaniste. Însă actuala tendință de la Harvard, care readuce în prim-plan diagrama sufletească și stilul personal, ar putea fi o soluție pentru ieșirea din impas. Libertatea discursului eseistic face ca fundamentul teoretic să nu împovăreze procesul lecturii, lăsând deschisă capricioasa breșă a voluptății pricinuite de text. Or, găsirea acestei breșe e, la rândul ei, o *artă*.

Grațiana Benga

Livius Ciocârlie, Ion Manta, *Încrâncenarea vieții. Roman Cotoșman*, Editura Brumar, Fundația Interart Triade, Timișoara, 2008

Volumul prezentat stă sub semnul dublei determinări – *Memorie și identitate*, întrucât el se așază la intersecția dintre cele două arii: cea memorialistică, fiind o colecție de corespondență, și cea a construcției identitare, întrucât, prin savanta „punere în scenă” a vocilor din scrisori (voci de o autoritate indubitabilă: Paul Neagu, Horia Bernea, Diet Sayler, Coriolan Babeți etc), autorii dau conturul unui portret de o putere excepțională.

Pe de o parte, cartea poate fi considerată o **lucrare-document**, căreia îi poți atașa fișe bibliografice exacte, dar, pe de altă parte, ea poate fi o **lucrare de ficțiune** – un roman al unei vieți „încrâncenate”, scris de „martorul”-scriitor Livius Ciocârlie, în linia prozelor din *Clopotului scufundat*, sau & comp. Materialul referențial al „romanului” lui Ciocârlie ține de realitate și este autentic: sunt scrisorile *dinspre* și *către* Roman Cotoșman; arta întrețeserii, a colajului, structura compoziției, ritmul, contrapunctul, selecția materialului, valorizarea acestuia țin însă de spațiul prozastic și corespund tehnicilor narrative ale scriitorului Livius Ciocârlie.

Primul argument care ilustrează valoarea documentară a acestei cărți îl constituie numele implicat în titlu: **Roman Cotoșman**. Roman Cotoșman este/a fost artist plastic. Pentru Timișoara, numele său este legat de mișcarea artistică novatoare de la mijlocul anilor 60, când se formează *Grupul 1.1.1.* (alături de Constantin Flondor și de Ștefan Bertalan). Semnificația apariției acestui grup e recunoscută îndată ce, cu sprijinul criticilor Eugen Schileru și Octavian Barbosa, grupul expune la București, iar validarea importanței acestui moment de „ruptură” față de arta oficială a timpului s-a făcut odată cu participarea grupului la *Bienala de artă constructivă* de la Nürnberg și cu semnalarea prezenței sale într-o carte importantă a lui Michel Seuphor. Rămăs la Nürnberg, Roman Cotoșman decide să emigreze în Statele Unite ale Americii, mânat de iluzia că va putea să-și realizeze proiectele ambițioase, în condițiile în care, în

România, arta sa nu se putea împlini.

Volumul prezent ni-l aduce mai aproape pe artistul care a lipsit din spațiul românesc preț de peste 40 de ani, complinind informațiile despre traseul intelectual și artistic al lui Roman Cotoșman în spațiul american. (Primele scrisori sunt datate 1969, chiar anul rămânerii lui Roman Cotoșman în exil).

Al doilea argument pentru valoarea cărții se referă la explorarea diferențelor și a diversităților culturale, prin raportare la „lumile” diferite prin care ne poartă corespondența. Instanțele alese de autori se situează în spații culturale diverse, care se intersectează prin „vociile” corespondenților. Este *spațiul Americii* lui Roman Cotoșman și al lui Ion Manta, stabilit la Silver Spring; este orizontul lumii britanice, dinspre care depune mărturie Paul Neagu (cea mai întinsă corespondență se duce între cei doi mari prieteni), sau al lui Diet Sayler, ajuns profesor la Nürnberg, *în Germania*, artist influențat de atitudinea tranșantă a lui Cotoșman. În sfârșit, în ecuația corespondenței apare perspectiva pictorului Horia Bernea, *rămas în țară*. Între toți acești protagoniști și spațiile diverse de unde vin se țese o pânză ideatică densă, se fac schimburi și se împărtășesc experiențe artistice profunde.

Prin jocul de oglinzi al corespondenței, cartea creează conturul unor căutări specifice, poziționând prin aceasta locul culturii naționale în concertul european și american. Pagini întinse vorbesc, cu autoritatea unor spirite majore, despre specificul artei naționale, despre identitate și riscul pierderii ei.

În sfârșit, prin prezența autorilor în textul cărții, în ipostaza de „regizori” ai materialului selectat, cartea *Încrâncenarea vieții. Roman Cotoșman* poate fi considerată o excelentă lucrare de proză contemporană. Citită în această „cheie”, cartea este o perfectă demonstrație de tehnică a „colajului” postmodern, în maniera în care scriitorul Livius Ciocârlie ne-a obișnuit deja în prozele sale anterioare. Pauze, reveniri temporale, schimbări de planuri ale discursului,

contrapunctate de modificări ale vocilor sunt toate strategii (in)voluntare ale autorilor prin care un „personaj”, Roman Cotoșman, se insinuează, tot mai puternic, în pielea artistului Roman Cotoșman, evocat prin scrisori, la intersecția dintre realitate și ficțiune.

Prin aportul elementului biografic însă, volumul se desparte de artificialitatea „construcției” românești postmoderne, configurând o tensiune a umanului aflat în plină ebuliție creatoare, prezentând un artist pentru care creația este

valoarea supremă, dincolo de toate condiționările exterioare: materiale, de sănătate, sociale, politice. (Livius Ciocârlie scrie: „Pe el îl însuflețește, cu o forță de nestăpânit, un vis interior. N-am cunoscut, cu unica excepție a lui Radu Petrescu, un astfel de artist român. Un astfel de sfânt, era să zic”).

În acest punct, lectura volumului devine, o pedagogie a visării, iar purtătorul acestui vis, un mare pedagog.

Sorina Jecza-Ianovici

Istorijski Arhiv u Pančevu. **Mrča Maran**, *Kulturni Razvoj Rumuna u Banatu. 1918-1941*, Pančevo, 2004 / Arhiva Istorică din Pancevo. **Mircea Măran**, *Dezvoltarea culturală a românilor în Banat. 1918-1941*, Pancevo, 2004

Lucrarea lui Mircea Măran, *Dezvoltarea culturală a românilor în Banat. 1918-1941*, apărută sub egida Arhivei Istorice din Pancevo, în 2004, are ca temă centrală studierea comunității românești din Banatul Iugoslav, în perioada dintre cele Două Războaie Mondiale.

Între problemele dezbătute în acest volum cele mai importante ar fi: dezvoltarea minorității române în Regatul Serbiei, Croației și Sloveniei, cu accentul asupra aspectului cultural, economic, politic și religios; integritatea națională și statală a Iugoslaviei, capitol în care autorul analizează ansamblurile culturale ale comunității românești din Banatul iugoslav în perioada dictaturii, crearea Uniunii de Coruri și Fanfare, realizările organizației „Astra” și colaborările culturale dintre români și iugoslavi, dar și dintre români și celelalte etnii din Banat; rolul Bisericii și al școlii în cadrul politicii culturale a minorității române, cu descrierea activității culturale desfășurate în școli și biserică; activitatea scriitoricească, publicistică și științifică. Sunt referiri importante la rolul scriitorilor și cercetătorilor la dezvoltarea culturii minorității române în această zonă. Studiul se încheie cu analiza activității culturale în varii domenii, precum: teatru, artă plastică, folclor scris și muzical.

Fiindcă, de-a lungul vremii, au existat numeroase întrebări referitoare la dezvoltarea culturală a românilor din Banat, cercetarea pe

care o propune Mircea Măran devine un reper important în cunoașterea modului de viață al românilor din acest spațiu, dar și al organizării politice, economice și religioase.

În realizarea studiului, autorul a consultat diverse lucrări dedicate acestei teme, printre care semnalăm volumul colectiv *Contribuții la istoria culturală a românilor din Voivodina*, publicat de Uniunea pentru Limba Română din Voivodina; cartea lui Nicolae Cipurici – *Românii din afara României* –, cu informații importante în ceea ce privește viața culturală a românilor din Banatul Iugoslav, în perioada interbelică; Gligor Popi – *Românii din Banatul Iugoslav între cele două războaie*, volum publicat la Novi Sad, în 1976; Liubodrag Dimici – *Politica culturală a Regatului Iugoslav* – trei volume (1996-1997), Miriana Maluckov – *Românii în Banat. Monografie etnică*; Radu Flora – *Folclor literar bănățean*, 1975, Pancevo etc. Pe lângă acestea, autorul a întreprins cercetări în arhive importante: Arhiva Iugoslaviei din Belgrad – Fondul Milan Stoiadinovici și Fondul Ministerului de Interne, Arhiva Voivodina din Novi Sad – Fondul Afacerilor Bancare Regale și Arhivele Istorice din Pancevo și din Biserica Albă. Au fost consultate și publicațiile în limba română apărute în perioada interbelică pe teritoriul iugoslav, precum: „Graiul românesc” și „Nădejdea” din Pancevo, „Foaia poporului român” și „Biruința” din Vrșeț, „Libertatea”, „Lumina”, „Tradiția” etc.

Folosindu-se de sursele citate, autorul a încercat să relateze diversele procese survenite în cadrul comunității românești din Banatul Iugoslav. Chiar dacă viața culturală, incluzând aici și componenta religioasă, a avut un impact major în lupta pentru păstrarea identității naționale, autorul a relevat procesele interculturale cu alte naționalități. Comunitatea s-a dezvoltat în spiritul romantismului național, ceea ce, pe de o parte, a ajutat la păstrarea identității dar, pe de altă parte, a încetinit integrarea în cercurile culturale mai largi. Conservatorismul și ermetismul sunt, crede autorul, specifice acestei minorități, reprezentând o caracteristică definitorie a ei pentru perioada interbelică. S-a acordat o atenție deosebită activităților organizațiilor culturale desfășurate în sânul comunității, punctând lucrările reprezentative ale intelectualilor români – preoți și învățători. Se subliniază frecvent puternica influență a folclorului – scris și oral – asupra vieții culturale a minorității române, având în vedere faptul că este vorba de majoritatea populației rurale.

Autorul studiului distinge trei perioade semnificative în viața culturală a comunității românești: 1918-1929, 1930-1934 și 1935-1941. Astfel, prima perioadă este caracterizată de marile schimbări survenite datorită instabilității politice, reflectate în conflictele dintre clasele burgheze ale celor trei naționalități din Regat: sârbi, croați și sloveni. Pentru minoritatea română anul 1923 reprezintă un reper istoric, datorită faptului că are loc constituirea Partidului Român și pătrunderea acestuia pe scena politică a Regatului Serbiei, Croației și Sloveniei, dar și participarea la primele alegeri parlamentare. Următoarea perioadă este una a marii crize economice mondiale, criză ce a cuprins și Regatul Iugoslav, punându-și amprenta și asupra vieții sociale și culturale a comunității românești. A treia perioadă a fost una benefică pentru minoritatea română, datorită faptului că au venit primii învățători din România, angajați pe bază contractuală în școlile românești din Banatul Iugoslav, aplicându-se în acest sens convenția școlară iugoslavo-română din 1933. Acest fapt a influențat dezvoltarea mai rapidă din punct de vedere calitativ a culturii române în Banat. În aceeași perioadă se remarcă crearea organizației

„Astra”, în 1936, permițându-se astfel o activitate mai organizată a vieții culturale în satele românești din fosta Iugoslavia.

Aceste organizații culturale românești din Banatul Iugoslav, în perioada interbelică, au continuat tradiția începută din vremea dominației austro-ungare. În componența lor se remarcă în special corurile bisericești, apoi grupele de teatru și folclor. Între 1920-1930, anumite grupuri culturale formează fanfare proprii. Grupurile culturale au activat cel mai adesea prin organizarea de spectacole în cadrul cărora s-au interpretat cântece, s-au recitat poezii, s-au jucat mici scenete de teatru, la care, mai târziu, s-au alăturat și compoziții instrumentale interpretate de fanfare. Organizațiile erau conduse de către intelectualitatea locală – preoți și învățători – dar și de reprezentanți ai țărănimii, care au absolvit diverse cursuri de muzică. Pe lângă spectacole, organizațiile culturale au fost prezente la numeroase manifestări culturale, politice și religioase.

Rolul acestor organizații culturale era important, contribuind la păstrarea conștiinței naționale și la dezvoltarea acesteia, românii de aici având sentimentul că aparțin unei civilizații mai largi, în care colaborarea este benefică din punct de vedere cultural și social. În acest sens, organizațiile culturale românești din Banatul Iugoslav au avut o contribuție aparte, păstrându-și locul bine definit în viața culturală a „țării adoptive”, în perioada interbelică. Colaborarea culturală cu sârbii și cu alte popoare a fost îmbogățită mereu, fiind vizibilă și azi în publicațiile de limbă română și sârbă, dar și în mediile academice.

În finalul lucrării, autorul ajunge la concluzia că viața culturală a minorității române din Banatul Iugoslav demonstrează perseverența reprezentanților comunității în păstrarea și afirmarea identității lor naționale. Creația lor culturală este expresivă atât în publicistică, în arte plastice și în folclor, cât și în operele literare și științifice. Cercetarea Mircea Măran este deosebit de importantă, în ultimă instanță, pentru definirea culturilor de contact etnic în sud-estul european.

Viviana Milivoievici

Ivo Muncian, *Scriitori sârbi din România*, Timișoara, Uniunea Sârbilor din România, 2007

Sub auspiciile Uniunii Sârbilor din România a apărut, în 2007, în orașul de pe Bega, volumul lui Ivo Muncian, *Scriitori sârbi din România*. Cartea se vrea a fi o „trecere în revistă” a oamenilor de cultură sârbi, născuți și crescuți pe meleaguri românești, după spusele autorului, în *Cuvântul înainte*.

Literatura sârbă, pe lângă cea maghiară sau germană, constituie un reper demn de luat în seamă în dezvoltarea culturii bănățene. Au apărut opere sârbești încă din cele mai vechi timpuri pe teritoriul Banatului, dovadă fiind primii autori de origine sârbă ce și-au manifestat talentul scriitoricesc în planul culturii românești.

În opinia autorului volumului de față, primul scriitor sârb născut pe teritoriul țării noastre și întemeietorul literaturii sârbe moderne care a transformat „vechile scrieri medievale cu caracter hagiografic într-un demers al timpurilor moderne” este Đorđe Branković (1645-1711).

Ceilalți autori, prezentați în succinte portrete, urmează tradiția inițiată de înaintași, creând o operă de o certă valoare atât pentru cultura română, cât și pentru cea sârbă.

Descrierile sunt însoțite de câteva fragmente reprezentative și exemplificări din textele acestora. Dintre scriitorii analizați în paginile cărții amintim pe: Dositej Obradović (1739-1811, personalitate marcantă pe scena politică din Serbia), Joakim Vujić (1772-1847, deschizător de drum în dramaturgia sârbă), Dimitrije Pantić Tirol (1793-1857, eseist și întemeietorul *Societății iubitorilor de literatură sârbă* de la Timișoara), Lukijan Trivunov Branković (1860-1941, personalitate marcantă în lumea literelor), Nikola Nika Nikolajević (1869-1950, publicist și traducător al unor opere ale scriitorilor ruși), Dušan Gajić (1871-1941, preot și publicist), Spasoje Nikolić (1882-1951, un nume de referință în literatura sârbă din România), Slobodan Kostić (1884-1956, preot, prozator, publicist, istoriograf și statistician), Aleksandar Stanojlović (1887-1947, autor al unor lucrări monografice dedicate Banatului, dramaturg, poet și prozator), Boško Tokin (1894-1953,

reprezentant al avangardei sârbe interbelice, unul dintre întemeietorii expresionismului), Vladimir Šiljegović (1908-1993, poet, prozator, autor de manuale), Đuro Bački (191?-1978, poet, traducător din lirica română în sârbă), Mitrofan Matić (1911-1941, călugăr, reprezentant al poeziei sârbe mistice), Lazar Ilić (1914-1982, poet, prozator și memorialist), Boško Petrović (1915-2001, poet, povestitor, romancier, eseist și traducător), Čedomir Krstić (1918-1992, poet), Vladimir Čokov (1920-1986, poet și traducător), Slavko, Vesnić (1920-2004, poet, romancier, prozator și traducător), Svetomir Rajkov (1921-1995, prozator), Čedomir Čonka Klisurac (1929-1982, prozator și monograf), Vojislava Stojanović (1934-1989, poetă, prozatoare, traducătoare) etc.

Dintre scriitorii contemporani îi menționăm pe: Jelkica Petrov, Cvetko, Krstić, Živko Milin, Dušan Petrović, Stevan Bugarski, Čedomir Milenović, Draga Mirjanić, Svetozar Markov, Ivo Muncian, Miodrag Todorov, Živko Ilin, Jovan Radin Pejanov, Jaša Ćirić, Javorka Markov Jorgovan, Doru Euden Popin, Radivoj Simonović, Miomir Todorov, Ljubomir Stepanov, Slavomir, Gvozdenović, Dušan Bajski, Miroslav Rosić, Oktavija Nedelku, Vasa Lupulović, Ljubica Rajkić, Blagoje Čobotin, Svetlana Živanov Bandu, Simonida Bugarski, Šolaja, Ljubinka Perinac Stankov, Borko Ilin etc.

La finalul volumului autorul atașează o *Addenda* în care explică opțiunile în ceea ce privește lista de autori incluși în cartea sa. Face totodată referire și la alte nume din literatura sârbă din România, dar care și-au amânat debutul editorial, publicându-și creațiile doar în periodice.

În realizarea acestei lucrări, Ivo Muncian a apelat la o bibliografie vastă, atât din spațiul cultural sârb, cât și din cel autohton. În acest sens, au fost consultate diverse lucrări științifice apărute în Beograd, Novi-Sad, Zagreb, Timișoara, București, dar și antologii precum: „Najava”, „U plavom krugu zvezda”, „Naidraža reka”, „Spirala de aur”, „Porumbelul de argilă”, și colecțiile publicațiilor „Pravda”, „Temišvarski vesnik”,

„Orizont”, „Banatske novine”, „Naša reč”, „Novi život”, „Književni život”, „Narodna kultura”, „Scrisul bănățean”, „Kulturni uputnik” etc.

Pe lângă alte volume consacrate scriitorilor sârbi și literaturii sârbe din România, lucrarea lui Ivo Muncian completează acest spațiu al

interferențelor culturale româno-sârbe, oferind „citorului român un posibil punct de pornire în cunoașterea adevăratei bogății a fenomenului literar sârbesc din România.”

Viviana Milivojević

„Studii de știință și cultură”. Revistă trimestrială editată de Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, anul V, 2009, nr. 1 (16)

În asumarea traductologiei ca temă de dezbateră de către lingviști, istorici, traducători, sociologi, politologi și politicieni, în participarea tuturor în egală măsură la interogațiile cu privire la traducere, la rolul traducerii în comunicarea cotidiană, se regăsește cel dintâi merit al acestui număr special al revistei „Studii de Știință și Cultură”.

Sumarul revistei supune unui cititor avizat subiecte de mare actualitate; importanța lor ne determină să le enumerăm, selectiv, în continuare. Volumul se deschide cu un excelent studiu privind traducerea unui text științific din domeniul biologiei (Aurel ARDELEAN și George Ciprian PRIBAC), studiu urmat de: analiza transpunerii în română a unei drame suedeze (Ăsa APELKVIST, Universitatea din Lund, Suedia), de o inventariere a factorilor idiomatici manifești în comunicarea tradițională (Toshiuki SADANOBU, Universitatea din Kobe, Japonia), de o pledoarie științific argumentată pentru acuratețea traducerii (Vanda STAN, Universitatea „Vasile Goldiș”, Arad), și iarăși de o contribuție niponă cu privire la relația dintre numele propriu și text (Fujinami FUMIKO, Universitatea din Kobe, Japonia), de un interesant mod de a raporta traducerea la receptarea operei prin urmărirea recenziilor (Narcisa Țirban, Universitatea „Vasile Goldiș”), de considerațiile cu privire la textualitate și traducere în receptarea procedeelelor anaforice, considerații propuse de Eldinei NASUFI de la Universitatea din Tirana, Albania, dar și de receptarea multilingvismului în construcția identității europene (Oana Corina MOLDOVEAN, Consiliul Europei, Bruxelles), de rolul diferențelor culturale în traducerea și

interpretarea din mediul de afaceri (Máthé Ilona și Máthé Katalin Eva, Ungaria), și iarăși, revenind în plan românesc, de evidențierea convingerile lui Andrei Șaguna cu privire la importanța limbii Bibliei pentru un popor (Nicolae IUGA, Univ. „Vasile Goldiș”). În același registru, este de semnalat și Traian ALDEA cu cercetarea primei traducerii a Bibliei într-o limbă barbară.

Dintr-un astfel de sumar nu putea să lipsească o referire la conștiința traducătorilor prin semnificative exemple nipone (Rodica FRENȚIU, Cluj-Napoca). Importanța traducerilor în modernizarea limbii române literare își găsește susținerea în convingerile Elenei PETREA (Iași).

Semnele iconice, relația lume-imagie, aduc în paginile revistei expresia unei preocupări a Marinelei NICOARĂ pentru Fowels și pentru un alt mod de a traduce, respectiv pentru transpunerea în cuvânt a ceea ce vizualul surprinde prin portret. Studiul de imagine este urmat de studiul ce privește iarăși o relație, aceea dintre Haiku și lumea japoneză, semnat de Yosihiko IKEGAMI, de la Universitatea din Tokyo. De un interes aparte suntem siguri că se va bucura cercetarea semnată de Ioan Marius GREC vizând interpretarea și traducerea ștampilelor militare, cu exemple din Dacia Porolissensis.

Cu privire la practica efectivă a traducerii, la dificultăți și strategii se pronunță Marinela COJOCARIU (Universitatea „Vasile Goldiș”, ARAD), Oana Aurelia GENCĂRĂU (Universitatea din Oradea), Claudia PISOSCHI (Universitatea din Craiova), Speranța Sofia MILANCOVICI (Universitatea „Vasile Goldiș”, Arad), Mihaela TOADER și Ana STAN și Melania DUMA

(Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca). Re-găsim în această secțiune importante observații referitoare la profesia sau profesiile din sfera interpretariatului, la constrângerile lexicale, morfologice sau semantice ce intervin, la redarea în traducere a valorii elementelor de deixis social, la traducere și interpretariat de conferință, precum și la o apropiere neașteptată a actului de a traduce de artă.

Importanța acestui număr din „Studii de știință și cultură” se regăsește în egală măsură în tematica și în proveniența autorilor cuprinși: universitari din aproape toate centrele românești alături de autori și contribuțiile ce depășesc spațiul european. Să amintim că, folosind datele oferite de lector dr. Rodica Frențiu, coeditor al acestui număr, Yoshihiko Ikegami este prof. univ. dr., profesor emerit al Universității din Tokyo, Japonia. Lingvist de talie internațională, cu numeroase publicații în Japonia și străinătate, devenite cercetări de referință pentru domeniile: limbă/lingvistică japoneză, semiotica culturii, poetică, Yoshihiko Ikegami este o ilustră prezență a manifestărilor științifice naționale și internaționale. De asemenea, Toshiyuki Sadanobu este prof. univ. dr., Faculty of Intercultural Studies, Universitatea din Kobe, Japonia, o personalitate marcantă a lingvisticii japoneze, cu contribuții însemnate în domeniu, prezență permanentă a simpozioanelor și conferințelor naționale și internaționale dedicate limbii/lingvisticii japoneze. Fumiko Fujinami este prof. univ. dr. la Graduate School of Intercultural Studies, Universitatea din Kobe, Japonia, un cercetător cu contribuții însemnate în domeniul traductologiei. Dar să amintim și că Åsa APELKVIST, pe care am cunoscut-o ca asistent

professor la Universitatea din Lund, este traducător din română în suedeză, că Mihaela TOADER este specialist de nivel european în teoria și practica traducerii textului oficial.

Cum nici un volum din „Studii de știință și cultură” nu se limitează la o singură tematică, nu uităm prezența unei/unor importante secțiuni de studii sociale și culturale din care semnalăm contribuția lui Marțian IOVAN cu privire la dreptatea văzută prin prisma raportului dintre individ și societate, contribuția lui Eugen GAGEA vizând personalitatea națională și europeană a lui Vasile Goldiș. Alături de acestea, se regăsesc în economia volumului, studii consacrate romanului irlandez (Sanda BERCE, Cluj-Napoca) și observații pertinente referitoare la efectele globalizării în artele vizuale (Adrian NEGRU, Belgrad).

Publicație complexă, „Studii de știință și cultură” consacră un amplu spațiu recenziilor și prezentărilor de carte, în cadrul căruia Vasile MAN, Mihaela ANGHEL, Francisc SCHNEIDER și Daniela MOȚOC se apleacă asupra unor apariții editoriale datorate lui Paul Everac, Petre T. Frangopol, Sorin Riga și Maria Țenchea.

Structura, proveniența autorilor, diversitatea tematică și în același timp, unitatea modului de a aborda o problemă atât de dificilă și de discutată precum cea a traducerii, pertinenta studiilor de cultură și de literatură ce se regăsesc în cuprins, aspecte cărora li se adaugă prezentarea grafică de excepție, fac din numărul 1/2009 al „Studiilor de știință și cultură” un reper în publicistica noastră de specialitate.

Ștefan Gencăraș

Cornel Ungureanu, *Geografia literaturii române, azi*, vol. 4 – *Banatul*, Pitești, Editura Paralela 45, 2005

„Eu scriu o Geografie a literaturii, de fapt o Istorie a literaturii, care arată că hotarele nu despart, ci unesc. Realizează dialoguri importante. Redefinesc granițele.”, mărturisese istoricul și criticul literar Cornel Ungureanu într-un interviu¹ prilejuit de împlinirea vârstei de șazeci și cinci de

ani. Discuția stăruia asupra proiectului *Geografiei literare*, din care au apărut, deocamdată, două volume – *Muntenia* și *Banatul* – celelalte fiind așteptate la sfârșitul anului 2009 sau începutul lui 2010. În total, șase volume – sau șapte, dacă Maramureșul se va afla singur între două coperte.

¹ *De ce să rămânem ilegaliștii speranței?*, interviu realizat de Adriana Babeți și Mircea Mihăieș, „Orient”, 8 (1511), 2008, p. 4.

Geografia literaturii române, azi se ivește ca o recuperare necesară: definirea fizionomiei literaturii noastre prin convengența unor factori fundamentali: istorie, geografie, etnografie, sociologie într-o sinteză triadică: național-multi-național-european. Lucrarea se impune prin perspectiva vastă și îndrăzneță, prin interpretări originale, dar solid argumentate și prin profunzimea judecăților.

Pentru trăitorii din Banat, volumul al patrulea prezintă un interes deosebit: autorul, bănățean el însuși, analizează trăsăturile literare și culturale ce delimitează această zonă spirituală de Ardeal și de restul teritoriului național, reducând la tăcere vechile teorii despre supremația capitalei și ierarhizările întemeiate pe această prejudecată.

Preocuparea esențială a istoricului literar o constituie tocmai specificitatea, coloratura locală, expresie a policentrismului cultural, implicit disocierea de unele interpretări anterioare: „Geografia literară/culturală a Banatului pare săracă fiindcă începe printr-un șir de excluderi. Istoriile germane, maghiare, sârbe, românești se elimină cu o înduioșătoare reciprocitate din devenirea comună. Ba mai mult, chiar pentru cele românești, Banatul nu are o individualitate care merită prea multă atenție.” (p. 5)

Grija pentru configurarea identității spirituale a Banatului include invitația stăruitoare de a-l recunoaște drept creuzetul în care circumstanțele geografice, istorice și culturale au armonizat Orientul și Occidentul în diferitele lor variante naționale. Plasându-și cercetarea în context istorico-literar, autorul face convenitele referințe și conexiuni cu cercetătorii înaintași și contemporani, animați de ideea revelării valorilor spirituale din Banat. Sunt menționați istoricul Ion Dimitrie Suci, cercetătorul Nicolae Țirioi, scriitorii Virgil Birou și Anișoara Odeanu, precum și „cel mai complet inventar al autorilor apăruiți în literatura Banatului în ultima jumătate de veac”, întocmit de „Alexandru Ruja, a cărui serie *Parte din întreg* [...] se oprește asupra spațiului de vest cu efortul de a așeza la locul convenit autori ignorați de publicațiile și autorii «centrului».” (p. 7) De asemenea, istoricul literar indică autorii din ultimele decenii ale căror eforturi ținteau același scop: Gheorghe Jurma, Octavian Doclin,

Ada D. Cruceanu, Anghel Dumbrăveanu și scriitorii care s-au ocupat de „relația româno-germană din Banat”, de „relația româno-maghiară”, „definirea raporturilor literare româno-sârbe”. Se cuvine reținută și aserțiunea autorului că pentru scrierea unei geografii/istorii literare a Banatului sunt „fundamentale” „studiile/descoperirile lui Costin Feneșan, Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, Florin Medeleț, Victor Neumann”.

Volumul reunește unsprezece capitole, al căror conținut străbate literatura Banatului de la 1718 până în 2005 inclusiv, incursiune ce asigură recuperarea integrală a spiritualității bănățene. Cititorilor li se oferă o informație riguroasă, impresionantă prin dimensiuni și diversitatea surselor bibliografice. Însuși titlurile capitolelor incită interesul, configurând vârste istorico-literare, apartenențe la generații sau orientări literare, particularități ale unor personalități – de exemplu, *Geopolitica, Revoluții. Banatul României și al Europei Centrale, Viața și opiniile teologilor, Interval: Azap, Doclin, Chichere. O adăugire: boema timișoreană*.

Deliciul și pitorescul lecturii îl fac numeroasele judecăți de valoare prinse în formulări memorabile: „Fiindcă suntem între Orient și Occident, literatura golului, a vidului și a absenței, a lui Nimeni și Nimic are o tradiție neobișnuită la Români.” (p. 144); „Lenau era, ca orice mare creator romantic, un excentric. Un scriitor care, refuzând un centru tradițional, voia să așeze lumea într-un centru al său.” (p. 228); despre Ioan Flora: „Acest sud-est european, nu o dată legat de mitul grec.” (p. 219); despre Petre Stoica: „El este homo aestheticus printr-o orgolioasă individualizare.” (p. 163); „Livius Ciocârlie creează în paradigma lui A NU FI” (p. 145); despre Sorin Titel, vizavi de ideea „mitologiei imperiului”: „Povestirea devine o terapeutică a marilor frustrați.” (p. 127); „Este meritul lui Viorel Marineasa de a-i fi așezat pe mulți sub umbrela unui cenaclu.” (p. 156).

Precizările finale se așază în simetrie cu *Prefața*, deoarece istoricul literar reiterează și dezvoltă ideile de esență care au deschis volumul. Scopul principal al lucrării sale depășește intenția polemică: „Am precizat că geografia literară pe

care o propunem vizează înlocuirea unui tipar/canon care leagă ierarhiile de un centru – de o capitală – evitând înțelegerea «provinciei».” (p. 277) Firul conducător al lucrării este, potrivit autorului, policentrismul creator, obiectivele realizându-se din și pentru perspectiva „identității noastre europene”, perspectivă revendicată în prezent de literatura română: „Identitatea noastră europeană, central-europeană, răsăriteană sau balcanică nu instaurează un sistem de opoziții, ci un tip de dialog, necesar lumii de azi și, mai ales, lumii de mâine.” (p. 277)

Geografia literaturii române, azi conduce la înțelegerea noțiunii de „policentrism cultural” în sens creator: „Dar policentrismul cultural, așa cum îl înțelegem noi, protejează/recuperează, în același timp, valorile tradiționale, moderne și postmoderne.” (p. 278)

Banatul rămâne o provincie – în cel mai nobil sens al cuvântului – conținută într-o carte ce îmbrățișează întregul într-o formulă deopotrivă fascinantă și revelatorie.

Dana Nicoleta Popescu